

УДК:159.947.5+371

Ірина Георгіївна Головська,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики практичної психології,
Юлія Андріївна Граждиян,
магістр кафедри теорії та методики практичної психології соціально-гуманітарного факультету,
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ УСПІХУ У СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ ІЗ ВИСОКИМ РІВНЕМ ІНТЕРНАЛЬНОСТІ

Стаття є продовженням дослідження, представленого в попередній статті «Вплив локусу контролю на мотивацію досягнення успіху студентів-психологів» і акцентує увагу на групі студентів-психологів із високим рівнем інтернальності за низького рівня мотивації досягнення. У статті представлено експеримент зі створення психологічних умов розвитку мотивації досягнення успіху у студентів-психологів із високим рівнем інтернальності, а також динаміка розвитку мотивації досягнення в умовах створення сприятливих психологічних умов.

Ключові слова: інтернальність, екстернальність, розвиток мотивації до досягнення успіху, мотив орієнтації на успіх, зміст, впевненість у собі.

Актуальність нашої роботи обумовлена тим, що низький рівень мотивації досягнення успіху властивий студентам із високим рівнем інтернальності, що і привернуло наш дослідницький інтерес, оскільки можна припустити, що існує ряд факторів, які стримують здатність досягнення успіху студента-психолога незважаючи на яскраво виражене відчуття особистої відповідальності.

В результаті попереднього дослідження ми виявили, що низький рівень мотивації досягнення успіху в більшій мірі властивий особам із високим рівнем екстернальності, що є цілком логічним із позиції зміщення центру відповідальності за різні сфери діяльності з себе на зовнішні чинники.

У психології накопичений багатий теоретичний і емпіричний матеріал з дослідження проблеми мотивації в студентському віці (Т. В. Андреева, Б. Г. Ананьєв, А. А. Вербицький, А. А. Деркач, Н. П. Кіреєва, Н. П. Москічева, А. А. Реан, О. Я. Чебикін та ін.).

Одним із перших учених, які дали визначення поняттю «мотивація досягнення», був Г. Мюррей. Він визначив цей термін наступним чином: прагнення справлятися з чимось важким, фізичними об'єктами, людьми або ідеями, маніпулювати ними або організувати їх, причому робити це настільки швидко і незалежно, наскільки це можливо [3].

Інтернальність, в свою чергу, має безпосереднє відношення до почуття особистої відповідальності. Вона розглядається як особистісне утворення, властиве людям, які несуть відповідальність за те, що відбувається з ними, за свої вчинки, за себе [6].

Почуття особистої відповідальності має безпосереднє відношення до життєвої позиції людини, маєся на увазі здатність людини до самоорганізації свого життя. Спосіб самовизначення особистості в житті, узагальнення на основі її життєвих цінностей та відповідальності основним потребам особистості можна назвати життєвою позицією [1].

В процесі вивчення динаміки мотиваційної сфери в студентському віці досліджуються детермінанти розвитку професійної мотивації під час навчання у виші, причому особливу увагу приділено мотивації до навчання (С. Єпіфанова, М. М. Лапкин, А. К. Маркова, С. П. Манукян, В. Е. Мільман, Н. В. Яковлева та ін.) і мотивації досягнення (В. Г. Асеев, М. Ш. Магомет-Еміне, Б. Г. Ребзуєв, В. І. Степанський та ін.). Безсумнівно, вчені виділяють одним із найважливіших компонентів психолого-педагогічної діяльності мотиваційний комплекс особистості: мотивація до навчальної і професійної діяльності, мотивація успіху і острах невдачі, чинники привабливості професії для студентів, що навчаються у ВНЗ.

Очевидно, що проблема формування і розвитку мотивів діяльності – пізнавальних, професійних або будь-яких інших – надзвичайно складна в силу її диверсифікації. Тому неможливо виділити «чисту культуру» окремого мотиву або сформулювати його незалежно від інших. Мотиваційна сфера суб'єкта є, згідно з А. Н. Леонтьєвим, багатогранною освітою [4], збудується не одним, а кількома провідними мотивами (пізнавальним, професійним, досягнення, афіліації та ін.). Через це необхідно знайти адекватний підхід до осмислення ієрархічних взаємозв'язків у цій сфері [2].

Х. Хекхаузен і П. Гольвітцер у «моделі Рубікону» виділяють чотири фази мотивації діяльності: зважування, планування, дія і оцінювання [9].

Однією з центральних є проблема адекватності форм організації навчальної діяльності студента формам засвоєної їм професійної діяльності. Якістю адекватності може володіти тільки сукупність традиційних і нових форм, у кожному з яких має «відлитуся» адекватний їм зміст засвоєної діяльності, а на всю цю сукупність – цілісний зміст моделювання професійної діяльності. Йдеться про трансформацію змісту і форм навчальної діяльності в адекватний їм зміст і форми професійної діяльності [2].

Виділено три базові форми діяльності і безліч проміжних між ними форм. Базовими виступають власне навчальна (наприклад, лекція, семінар), квазі-професійна (ділова гра та інші ігрові форми), навчально-професійна (науково-дослідницька робота студентів, виробнича практика, підготовка дипломного проекту тощо) діяльності. Проміжними служать будь-які форми – традиційні і нові, що відповідають специфіці цілей і конкретного змісту навчання на відповідному етапі навчання [2].

Базовим формам організації діяльності студентів поставлені у відповідність семіотичні, імітаційні та соціальні навчальні моделі. Семіотичні включають завдання і проблемні ситуації, що забезпечують засвоєння студентом представлених у них об'єктивних значень. В імітаційних моделях студент виходить за рамки значень, співвідносячи почерпнуту з навчальних текстів інформацію з професійними ситуаціями і використовуючи її в функції засобу здійснення власних практичних дій і вчинків. Інформація набуває для студента особистісного сенсу, перетворюється з інформації в знання, адекватно відображає професійну дійсність. Нарешті, в соціальних навчальних моделях навчальні завдання представлені у вигляді проблемних ситуацій і завдань, що імітують професійні і дозволені в колективно-розподілених формах спілкування і діалога взаємодії студентів. Особистісні смисли перетворюються в соціальні цінності – систему відповідального ставлення до природи, праці, суспільства, іншої людини та самого себе [2].

Раніше ми провели дослідження, яке підтвердило наше припущення про те, що студенти-психологи з високим рівнем інтернальності мають високий рівень мотивації досягнення успіху. У дослідженні взяли участь 60 студентів 3-го і 4-го курсів Факультету Психологічного освіти у віці від 19 до 21 року. В результаті проведення дослідження ми визначили, що серед випробуваних із переважаючим мотивом досягнення успіху над мотивацією уникнення невдач присутні 60% хлопців і 68% дівчат з інтернальним локусом контролю. Крім цього, 35% хлопців і 33% дівчат із високим рівнем інтернальності виявилися мотивовані на уникнення невдач. Саме ця категорія випробуваних нас зацікавила, тому що вона не підтвердила нашу гіпотезу, висунуту в попередньому науковому дослідженні. Таким чином, ми вирішили провести експеримент, в якому створили певні психологічні умови, за яких спостерігали динаміку розвитку мотивації досягнення успіху у цій категорії випробуваних.

Перш ніж приступити до розробки програми експерименту, ми досліджували наукову літературу, присвячену вивченню проблеми мотивації студентів.

Грунтуючись на аналізі наукової літератури, ми розробили наступну програму експериментального дослідження: експеримент під назвою «Психологічні умови розвитку мотивації студентів-психологів».

Мета експерименту:

- підвищення рівня мотивації досягнення успіху у студентів-психологів із високим рівнем інтернальності;
- відстеження динаміки розвитку мотивації досягнення успіху у студентів-психологів із високим рівнем інтернальності.

Тривалість проведення: 10 семінарських занять з предмету «Психологічне консультування».

Кількість студентів: 4 хлопців і 16 дівчат.

10 семінарських занять було умовно поділено на три блоки, за кожним з яких ми отримували проміжні результати, які свідчать про динаміку розвитку мотивації досягнення успіху.

Попередній, проміжний та кінцевий зріз даних здійснювався за допомогою трьох інструментів діагностики, застосованих наприкінці кожного блоку експерименту, а саме на 1, 6 і 10 заняттях:

1) написання есе на тему: «Я і мої життєві цілі. Як я можу їх досягти» (блок 1 і 3);

2) проведення 4 психодіагностичних методик на визначення рівня інтернальності і рівня мотивації досягнення успіху (блок 1, 2, 3);

3) аналіз мотивації за допомогою моделі очікувань (блок 1, 2, 3); [2].

Етап ініціації.

Студенти, відібрані для експериментального дослідження, були організовані в групу, яка проводила семінарські заняття з предмету «Психологічне консультування» окремо.

Етап проведення власне експерименту.

Процес навчання студентів протягом усіх десяти семінарських занять побудований за принципом «зворотного зв'язку». Крім створення тематичних ситуацій із застосуванням рольових ігор, в яких студенти виступають в якості психолога-консультанта і клієнта, тим самим опрацьовуючи власні проблеми і вдосконалюючи свої професійні практичні навички, викладач використовує ряд вправ, спрямованих на розвиток упевненості в собі, мотивації та роботи над недоліками, а саме:

- вправа №1, що полягає в оцінці особистісних і професійних якостей студента на основі тематичних ситуацій психолог-консультант-клієнт;

- вправа №2 – учаснику, який виконує роль іншого, необхідно відобразити не тільки його манеру поведінки і мови, характерні жести і особливості міміки, але і – в тій чи іншій мірі – систему поглядів, ціннісні установки, стиль мислення;

- вправа №3 – учасникам групи пропонується зважити на символічних терезах правосуддя свої переваги і якості, які потрібно розвивати.

Завершальний етап.

По закінченню десяти занять проводиться завершальна робота із застосуванням трьох етапів діагностики, використаних у попередніх двох блоках, і подальший аналіз динаміки розвитку мотивації досягнення успіху.

Отже, в результаті обробки та аналізу отриманих даних можна підвести деякі підсумки. Згідно з результатами методик, змін у рівні інтернальності вияв-

лено не було, однак, рівень мотивації досягнення успіху варіював від одного етапу дослідження до іншого. Таким чином, вже на другому етапі дослідження у 100% респондентів було виявлено підвищення рівня мотивації досягнення успіху, серед яких 40% перейшли з низького на середній рівень. Тобто це були кількісні зміни, але не якісні, оскільки на первинному етапі це підвищення було незначне і, в силу короткочасного проміжку, не могло якісно змінити мотиваційну сферу випробовуваних. На третьому, або завершальному етапі, у 65% випробовуваних було виявлено підвищення рівня мотивації, серед них 70% перейшли від середнього до високого рівня мотивації досягнення успіху. Підвівши підсумки з проведеного дослідження, можна зробити висновок про те, що у 20% випробовуваних, незважаючи на підвищення рівня мотивації досягнення в кількісній обробці, безпосередній рівень залишився незмінним, тобто низьким. У 50% випробовуваних рівень мотивації досягнення успіху з кожним етапом зростав, але не перейшов із середнього в високий. У 5% рівень мотивації досягнення успіху перейшов з низького в середній на першому етапі та залишився незмінним на кінцевому. У 25% студентів була відзначена наростаюча динаміка розвитку мотивації досягнення успіху при переході від одного етапу до іншого, таким чином, за підсумками дослідження, у цих студентів високий рівень мотивації досягнення успіху, серед них – 60% дівчат і 40% хлопців.

Щодо аналізу мотивації за допомогою моделі очікувань, студенти відповідали на питання «Чи зможу я стати професійним психологом-консультантом?», за супутніх питань «Чи йти мені на лекцію? Наскільки старанно готуватися до іспиту? Чи готуватися мені до семінару? Чи зможу я досягти бажаних для мене результатів?», оцінюючи свої відношення відповідно до таких чинників мотивації: валентність, інструментальність і очікування. На початковому етапі 55% випробовуваних проявили «сильне ухилення» за валентністю, «очевидно негативний зв'язок» за інструментальністю та «низьку ймовірність» за очікуваннями; 45% виявили «наполегливу байдужість» за валентністю, «невизначений зв'язок» за інструментальністю та «низьку ймовірність» за очікуваннями. При цьому на кожному етапі проведення вправи студенти повинні були аргументувати

свої відповіді. Найбільш частими аргументами були такі: «Навіщо старатися, якщо в цій галузі дуже складно знайти роботу», «В нашій країні це нікому не потрібно», «Де я зможу напрацювати практичний досвід у цій галузі?». На наступних етапах була відзначена позитивна динаміка за всіма трьома показниками в «перевагу» за валентністю, «позитивний зв'язок» за інструментальністю та «високу ймовірність» в очікуваннях вже у 65% із 100, але аргументи істотних змін не зазнали. Наприкінці дослідження відсоток зріс на 5 і став рівний 70%, при цьому студенти стали відчувати більше впевненості в собі як потенційні професіонали і проявляти більше інтересу до психологічного консультування як такого.

Аналізуючи написані студентами есе на тему «Я і мої життєві цілі. Як я можу їх досягти» на першому і кінцевому етапі експерименту, ми дійшли наступних висновків: на первинному етапі експерименту смисловий зміст есе був досить абстрактним: з конкретних цілей – «закінчити університет» і «знайти роботу», «створити сім'ю». При цьому шляхи досягнення цих цілей і супутні до їх досягнення фактори вказані лише у 20% студентів. На завершальному етапі у 65% випробовуваних цілі залишилися незмінними, однак, з'явилося більше конкретики в шляхах їх досягнення і того, якими вони повинні стати в кінцевому підсумку: «Я хочу працювати саме...», «Я хочу створити сім'ю у віці...», «Я планую закінчити університет і захистити роботу за темою...» тощо. У 15% смисловий зміст залишився фактично незмінним. У 20% студентів розширилося коло і масштаб поставлених цілей, а також було прописано спосіб їх досягнення.

Грунтуючись на отриманих даних, ми зробили висновок про наявність позитивної динаміки в розвитку мотивації досягнення у студентів-психологів із високим рівнем інтернальності, при цьому причинами низького рівня мотивації досягнення, на наш погляд, є невпевненість в собі, труднощі в постановці життєвих цілей і формування стратегії поведінки. Незважаючи на позитивну динаміку, кількість студентів, які досягли високого рівня мотивації досягнення успіху за всіма параметрами дослідження, не перевищує 20%. Однією з причин цього може бути досить короткий період проведення експерименту.

Динаміка розвитку мотивації досягнення успіху в схематичному зображенні виглядає наступним чином:

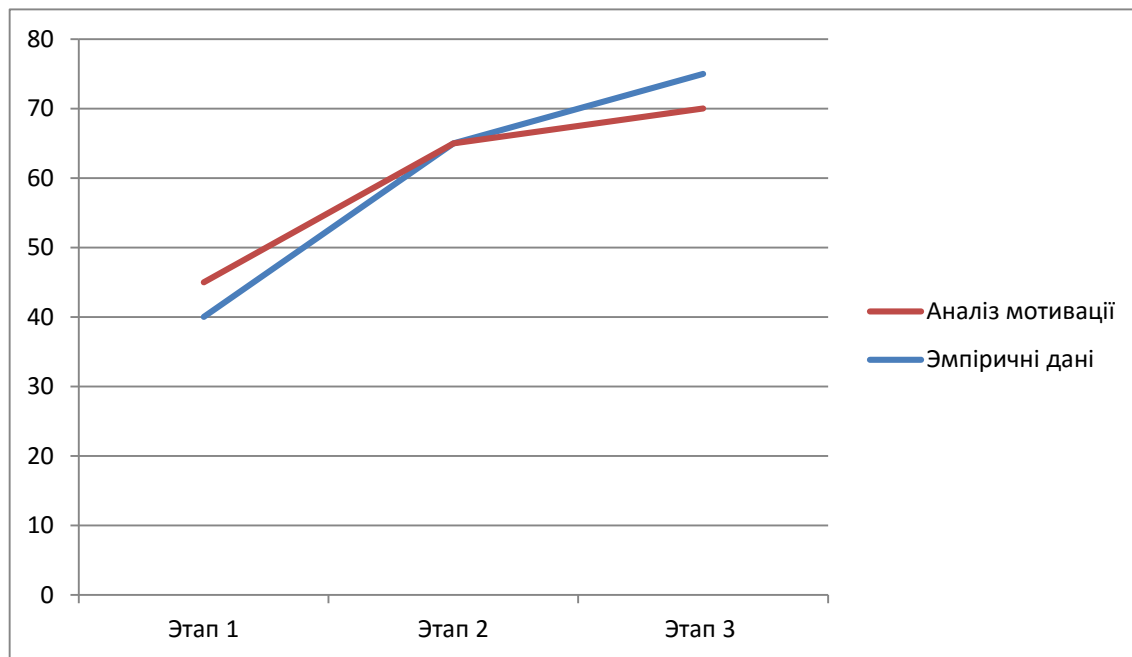

Рис. 1 Результати дослідження динаміки розвитку мотивації досягнення успіху у студентів з високим рівнем інтернальності (%)

Ми вважаємо за доцільне продовження дослідження цієї тематики в контексті пошуку альтернативних методів роботи з метою отримання позитивної

динаміки розвитку мотивації досягнення успіху у студентів-психологів, а також створення сприятливих психологічних умов її розвитку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Абульханова-Славская. – М.: Мысль, 1991. – 299 с.
2. Башкаева Н., Вербицкий А. Психология мотивации студентов / Н. Башкаева, А. Вербицкий. – изд. Litres, 2016. – 459 с.
3. Гордеева Т. О. Психология мотивации достижения / Т. О. Гордеева. – М. – 2006. – 210 с.
4. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1975. – 180 с.
5. Макклелланд Д. Мотивация человека / Д. Макклелланд. – СПб.: Питер, 2007. – 672 с.
6. Орлов Ю. М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов ВУЗ-а: дисс... докт. психол. наук / Ю. М. Орлов. – М. – 1984. – 250 с.

7. Одегов Ю. Г. Мотивация персонала: учебное пособие. Практические задания (практикум) / Ю. Г. Одегов, Г. Г. Руденко, С. Н. Апенько, А. И. Мерко. – М.: Издательство «Альфа-Пресс», 2010. – 640 с.

8. Словарь по книге Психология человека от рождения до смерти / Под общ. ред. А.А. Реана. – М., 2002. – 300 с.

9. Хекхаузен Х. Психология мотивации достижения / Х. Хекхаузен. – Санкт-Петербург: Речь, 2001. – 256 с.

10. Чебикін О. Я. Проблеми емоційної регуляції діяльності / О. Я. Чебикін // Міжнар. наук.-практ. конф. «Становлення емоційної зрілості особистості», 14 вересня 2009 р. – Одеса, 2009. – С. 8-9.

REFERENCES

1. Abulhanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategiya zhizni [Strategy of life]*. Moscow: Mysl [in Russian].
2. Bashkaeva, N., Verbitskiy, A. (2016). *Psikhologiya motivatsii studentov [Psychology of students' motivation]*. Moscow: Litres [in Russian].
3. Gordeeva, T. O. (2006). *Psikhologiya motivatsii dostizheniya [Psychology of motivation of achievement]*. Moscow [in Russian].

4. Leontev, A. N. (1975). *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality]*. Moscow [in Russian].

5. Makklelland, D. (2007). *Motivatsiya cheloveka [Motivation of a person]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].

6. Orlov, Yu. M. (1984). *Potrebnostno-motivatsionnyye faktory effektivnosti uchebnoy deyatelnosti studentov VUZ-a [Need and motivation factors of educational activity efficiency of students stud-*

ying at higher education institution]. *Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].

7. Odegov, Yu. G., Rudenko, G. G., Apenko, S. N., Merko, A. I. (2010). *Motivatsiya personala: uchebnoe posobie. Prakticheskie zadaniya (praktikum) [Motivation of personnel: manual. Practical tasks (practical work)]*. Moscow: Izdatelstvo «Alfa-Press» [in Russian].

8. Rean, A. A. (Ed.). (2002). *Slovar po knige "Psikhologiya cheloveka ot rozhdeniya do smerti" [The dictionary according to the book "Psychology of the person from the birth to death"]* Moscow [in Russian].

9. Hekhauzen, H. (2001). *Psikhologiya motivatsii dostizheniya [Psychology of motivation of achievement]*. Saint Peterburg: Rech [in Russian].

10. Chebykin, O. Ya. (2009). Problemy emotsiinoi rehuliatcii diialnosti [Issues of activities emotional regulation]. *Mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Stanovlennia emotsiinoi zrilosti osobystosti», - proceedings of the scientific conference "Formation of personality's emotional maturity"*. (pp. 8-9). Odesa [in Ukrainian].

Ирина Георгиевна Головская,

кандидат психологических наук, доцент кафедры теории и методики практической психологии,

Юлия Андреевна Граждиян,

магистр кафедры теории и методики практической психологии социально-гуманитарного факультета,

Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского,

ул. Фонтанская дорога, 4, г. Одесса, Украина

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ МОТИВАЦИИ ДОСТИЖЕНИЯ УСПЕХА У СТУДЕНТОВ-ПСИХОЛОГОВ С ВЫСОКИМ УРОВНЕМ ИНТЕРНАЛЬНОСТИ

Данная статья является продолжением исследования, представленного в предыдущей статье «Влияние локуса контроля на мотивацию достижения успеха студентов-психологов», и акцентирует внимание на группе студентов-психологов с высоким уровнем интернальности при низком уровне мотивации достижения. Она представляет собой эксперимент, создающий психологические условия развития мотивации достижения успеха у студентов с высоким уровнем интернальности. Актуальность нашего исследования заключается именно в исследовании низкого уровня мотивации достижения успеха при высоком уровне интернальности, так как высокому уровню интернальности свойственен высокий уровень мотивации достижения успеха. Именно это привлекло наш исследовательский интерес, и мы полагаем, что существуют факторы, способствующие проявлению низкого уровня мотивации достижения успеха при ярко выраженном чувстве личной ответственности. Мы создали следующую программу экспериментального исследования: цель эксперимента состояла в повышении уровня мотивации достижения успеха. Несмотря на позитивную динамику развития, повышение уровня мотивации достижения успеха во всех аспектах проявилось лишь у 20% студентов. Одной из возможных причин может быть относительно короткий срок проведения эксперимента. Мы считаем целесообразным продолжить исследование данной проблематики в контексте поиска альтернативных методов работы с целью получения положительной динамики развития мотивации достижения успеха у студентов-психологов, а также создание благоприятных психологических условий ее развития.

Ключевые слова: интернальность, развитие мотивации к достижению успеха, мотив ориентации на успех, смысл, уверенность в себе.

Iryna Holovska,

PhD (Candidate of Psychological Sciences), associate professor,

Department of Theory and Methods of Practical Psychology,

Yuliia Hrazhdyian,

Master-degree student, Department of Theory and Methods of

Practical Psychology, Socio-Humanitarian Faculty,

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky,

4, Fontanska Doroha Str., Odesa, Ukraine

PSYCHOLOGICAL CONDITIONS OF SUCCESS ACHIEVEMENT MOTIVATION DEVELOPMENT OF STUDENTS-PSYCHOLOGISTS WITH THE HIGH LEVEL OF INTERNALITY

This paper continues the research presented in the previous article "Impact of locus of control on the success achievement motivation of students-psychologists" and is focused on a group of students with the high level of internality and low achievement motivation. It presents an experiment that creates the psychological conditions of achievement motivation development of students with the high level of internality. The research is focused exactly on the low level of success achievement motivation with the high internality level, because the high internality level is associated with the high level of success achievement motivation. Probably, there are some factors causing the manifestation of the low level of success achievement motivation in students-psychologists with brightly expressed personal responsibility. A

special technique aimed at increasing the success achievement motivation of students-psychologists with the high internality level, as well as at analyzing the dynamics of this process has been developed. The technique consisted of 10 discussion sessions on the subject "Psychological consulting" and involved 20 surveyed (4 boys and 16 girls). The sessions were divided into three units, according to which the intermediate results showing the dynamics of the development of motivation to achieve success, have been obtained. The preliminary, intermediate and final evaluation of data was carried out with the help of the following methods: a) writing an essay on the topic "My life goals. The ways I can achieve them", b) four psychodiagnostic techniques aimed at achieving the level of internality and the level of success achievement motivation, c) analysis of motivation with the help of the model of expectations. As a result of the experiment, despite the positive dynamics, the number of students who have achieved the high level of success achievement motivation in all aspects of research is not more than 20%. A rather short duration of the experiment is considered to be one of the reasons for such results. This research should be continued in terms of searching for alternative methods for obtaining positive dynamics of success achievement motivation of students-psychologists and creating favourable psychological conditions of its development.

Keywords: internality, externality, development of motivation for success achievement, orientation at success, sense, self-confidence.

Подано до редакції 01.09.2016

УДК: 159.922

Олена Миколаївна Грек,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій,
Олена Валеріївна Нестерова,
магістрант соціально-гуманітарного факультету,
Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського,
вул. Фонтанська дорога, 4, м. Одеса, Україна,

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ТРИВОЖНИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ НЕПОВНИХ СІМЕЙ В УМОВАХ РЕКРЕАЦІЇ

У статті представлено теоретичний аналіз сучасних підходів до вивчення поняття тривоги та тривожності, її видів, причин і джерел виникнення. Розглядаються результати емпіричного дослідження, спрямованого на вивчення рівня тривожності у молодших школярів із неповних сімей в умовах рекреаційного закладу. Запропоновано програму психологічного супроводу тривожних молодших школярів із неповних сімей в умовах рекреаційного закладу, а також апробація тренінгу зі зниження рівня тривожності.

Ключові слова: тривожність, молодший шкільний вік, неповна сім'я, психологічний супровід.

Останнім часом зростає кількість людей, які страждають порушенням емоційної сфери. Однією з причин цих порушень є зростання рівня тривожності як у дорослих, так і у дітей. Як доводить О. М. Прихожан, рівень тривожності підростаючого покоління стає все більш високим [5], що негативно впливає на адаптацію особистості, викликає негативні особистісні зміни, заважає всебічному розвитку особистості. Так, однією з найважливіших задач сучасної психології є пошук засобів роботи з тривожними дітьми та підлітками. Також необхідно відзначити важливість дослідження проблеми тривоги і тривожності у дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме цей віковий період відрізняється високою соціальною сензитивністю, ускладненням системи вимог до дитини, до її рефлексивних здібностей та інших психічних якостей. Нова соціальна ситуація розвитку в цей період багато в чому стає стресовою, що тягне за собою появу психічної напруженості у

молодшого школяра, а, отже, і прояв можливих порушень розвитку, що негативно впливає на подальший розвиток особистості. В психології накопичено достатньо технік та прийомів роботи з різними видами тривожності, але їх метою більшою мірою є розвиток емоційної сфери молодших школярів, але не достатньо висвітлена проблема супроводу тривожних молодших школярів в рекреаційний період.

Проблема тривожності розкрита в роботах таких вітчизняних науковців, як Ф. Б. Березін, Л. І. Божович, А. І. Захаров, Н. В. Імедадзе, О. Б. Ковальова, В. Н. Мясищев, В. С. Мерлін, О. М. Прихожан, І. В. Хазратова, Ю. Л. Ханін, Т. А. Шабанова та інших. А в зарубіжній психології проблемою тривожності займалися такі вчені, як З. Фрейд, Е. Фромм, К. Хорні, Е. Берн, Ч. Спілбергер, Р. Мей, К. Роджерс, Й. Лангмейер, Х. Хекхаузен та інші. Тривожність розглядають як негативне емоційне переживання, пов'язане з передчуттям небезпеки [5].